

Ta'lik. The subtleties in these larger scripts make them difficult to master. The closer I get to them, the more they seem to recede from my grasp. The best works in these scripts exhibit a seamless perfection, an effortlessness that suggests the work is totally organic, that it grew by itself, rather than being the result of conscious hard work. Sometimes I wonder why I pursue such an elusive goal. But I cannot help but go after it, just like that time so long ago in the rug dealer's store. Sometimes people ask me, "What does it feel like to do such work?" There is no good answer, except awareness of the standards that have been set for the art and the responsibility to be faithful to them. So, rather than think of myself as a calligrapher, I still think of myself as becoming a calligrapher.

Hezarfen bir Hattat, Necmeddin Okyay: Hayatı ve Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Bulunan Kitapları

Şule Aksoy

1977 yılı kışında bir gün, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Müdürü Afif Süreyya Duruçay, son dönem hattatlarından Necmeddin Okyay'ın vefatı üzerine ailesinin, hattata ait kitapları muhafaza etmek imkânı bulamadıklarını, babalarına ait tüm eşyanın bir müze veya kütüphanede korunmasının daha doğru ve amaçlı olacağını düşündüklerini, bu iş için çok sevdikleri, güvendikleri ve yakından tanıdıkları Eczacı Sayın Uğur Derman'ı Müzemize gönderdiklerini anlatarak neler yapabileceğimizi sordu.

İslâmiyetin ilk yıllarından günümüze kadar yüzyılları kucaklayan inanılmaz uzun zaman dilimi içinde yazılmış çok zengin bir hat sanatı koleksiyonunu bünyesinde bulunduran Türk İslâm Eserleri Müzesinin üniversiteden yeni mezun olmuş, kitap sanatlarını çok seven, yeni şeyler öğrenmek amacıyla gayret gösteren Yazma Eserler Kütüphanesi sorumlusu olarak ben, bu haberi büyük bir sevinçle karşıladım. Sadece hat sanatı konusunda değil, ciltçilik, ebruculuk, okçuluk, din ve dini ilimler konusunda da bir derya olduğunu bildiğim ancak hiç karşılaşmak şansına sahip olamadığım Hattat Necmeddin Okyay'ın şahsi kitaplarının Müzemize kazandırılabilmesi için her türlü gayreti göstereceğimi, bunun, hem kendim, hem de müzemiz için büyük bir şans olduğunu düşündüğümü Müze Müdürü Duruçay'a bildirdim.

Eczacı Uğur Derman, Müzemizden aldığı bu olumlu haber ve Okyay ailesinin onayı ile Necmeddin Okyay'ın gerek şahsi kitaplarının bulunduğu kütüphanesini, gerekse kendi çalışmalarını incelenmek üzere Müzemize getirdi ve çalışmalara başlandı.

1977 yılında başlayan bu çalışma kısa sürede tamamlanarak Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesine, Hattat Necmeddin Okyay'ın terekesi olarak geçen toplam 183 yazma eser kazandırıldı.

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde yetişmiş en büyük hat ustalarından biri olan Necmeddin Okyay, Yeni Cami baş imamı ve Üsküdar Şer'iyye Mahkemesi başkatibinin oğlu olarak 29 Ocak 1883 tarihinde Üsküdar'da dünyaya gelmiştir.

Adının Necmeddin olması konusunda ailesi, onun ağzından dinledikleri şu hikayeyi nakletmektedirler:

Üsküdar'da yaşayan ve akli biraz kıt olarak bilinen, Sait Paşa İmamı olarak tanınan Rıza Efendi Hoca isimli komşuları Necmeddin Okyay doğmadan dört ay kadar önce, hiç uğramadığı halde ailenin evine gelip kapıyı çalar. Kapıyı açan Okyay'ın babasına “Bir oğlun olacak, adını Necmeddin (‘dinin yıldızı’) koy” der. Aynı gece rüyasında yatak odasının penceresine kuyruklu bir yıldız konduğunu gören baba, dört ay sonra doğan oğluna “Necmeddin” adını koyar.¹

Üsküdar Yeni Cami imamı olan baba Hafız Nebi Efendi oğlunu ismiyle uyumlu olarak yetiştirmek istemiş ve bu amaçla ilk öğrenimine başladığı tarihte Kur'an hıfzına da başlatmıştır.

İlk öğrenimini birincilikle bitiren Necmeddin Okyay, Ravza-i Tarakki Rüştüyesine kaydolur. Ravza-i Tarakki Rüştüye'sinde tahsiline devam ederken Hafız olur ve “aşere” ile “tarkip”den diploma alır. Bu arada yazı derslerindeki başarısı dolayısıyla hat hocasının dikkatini çeker ve başarısı gün geçtikçe hocasının yol göstermeleriyle artar. Okuldaki hat hocası Hasan Talat Efendi, bu kabiliyetli ve öğrenmek için her türlü çabayı gösteren öğrencisini dönemin hattatlarından Filibeli Bakkal Hacı Arif Bey'e² götürerek ders almasını sağlar ve Necmeddin Okyay 1906 yılında sülüs ve nesih hatlarında icazet alır.

Resim 1

¹ Hasan Özönder, “Batan Sanat Güneşimiz, Kırılan Kalemimiz Necmeddin Okyay (1883–6 Ocak 1976),” Ocak 1976, s.9–11.

² Hacı Arif Efendi (Bakkal), 1830 tarihinde Filibe'de dünyaya geldi. Medrese tahsili yaptı. Filibe'de Yürüyüş Camii hatibi hattat Hafız İsmail Efendi'den icazet aldı. 1876 yılında İstanbul'a gelerek yerleşti ve bir bakkal dükkanı açtı. Bu nedenle “Bakkal Arif

Resim 1: Hattat Necmeddin Okyay'ın sülüs ve nesih hatlardan aldığı Hicri 1324 (1906) tarihli icazetnamesi. (TİEM 4512b)

Yazı sanatının en önemli hatlarından olan sülüs ve nesih yazılardaki başarısı ve icazeti Necmeddin Okyay'ın öğrenme hırs ve isteğini asla tatmin etmez. Üsküdar İdadisine devam ettiği sırada salı günleri gitmesi gereken yazı derslerine okuldan izin alıp gidememesi üzerine de okuldan ayrılır. Hayat felsefesini ve yaşam tarzını yeniden yapılandıracak olan Üsküdar Özbekler tekkesi şeyhi Ethem Efendi'nin yanına gider ve bu tarihten itibaren de ondan eğitim görmeye başlar. Bitmek tükenmek bilmeyen bir öğrenme isteği ve hırsı ile dolu olan Necmeddin Efendi, Türk Kitap Sanatları Akademisi olarak adlandırabileceğimiz Özbekler Tekkesinde Şeyh Ethem Efendi'den³ ebru

Bey” olarak tanındı. Yazılarını beğenen Şevki Bey'den kırk yaşından sonra tekrar ders almaya başladı, 1883 tarihinde ikinci icazetini aldı. Bir Hilye-i Şerif olan icazetnamesi bugün Topkapı Sarayı Müzesindedir. Çok hızlı yazması ve tashih yapmaması ile ünlü olan Arif Bey, 12 Eylül 1909 da vefat etti. (Şevket Rado, *Türk Hattatları* [İstanbul, t.y.], s.238–39.)

³ Ethem Efendi, İstanbul Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi şeyhidir. 1829 yılında daha sonra şeyhi olacağı tekkede doğmuştur. Şeyh Sadık Efendi'nin oğludur. Öğrenimine mahalle mektebinde başlamış, daha sonra tekkede babası ve amcası ile Buhara'dan gelen alimlerden ders almıştır. Çarşambalı Arif Bey'den talik hattı öğrenerek icazet almış olan

öğrenmeye hiç doymayan Okyay, 1914 yılında Medresetü'l-Hattatin'de yazı hocası olarak görev yaparken Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'den⁶ celi sülüs ve tuğra çekmeyi öğrenmeyi de ihmal etmemiştir.

Necmeddin Okyay, ellerinin titremesi nedeniyle nesih yazıyı erken yaşlarda bırakmış, ancak celi türde yazmaya hep devam etmiştir. Yazamayacak derecede yaşlandığında ise öğrencilerinin hat çalışmalarını işaret ve sözlü olarak düzeltmeye çalışmıştır.

Necmeddin Okyay'ın meşhur hattatların yazılarını toplama ve biriktirme merakı, yani koleksiyoncu özelliği, ilk gençlik yıllarında kendini göstermiş ve tüm yaşamı boyunca devam etmiştir. Bunun sonucunda da pek çok ünlü hattatın bazen tek bir satır yazısı bazen de ciltli kitapları, murakkaaları veya levhaları onun elinin altında olmuştur. Daha güzel yazmak, yazısına değişik yorumlar getirmek için topladığı bu yazıları her zaman incelemiş ve bunun sonucunda da imzasız yazıların hangi hattata ait olduğunu teşhis etme konusunda inanılmaz bir hüner kazanmıştır. Bugün Necmeddin Okyay terekesi olarak Türk İslâm Eserleri Müzesinde bulunan bazı imzasız murakkaa sayfalarının, kıt'aların veya benzerlerinin arkasında Necmeddin Efendi'nin eseri hırpalanamamak için özellikle kullandığına inandığımız kurşun kalemle yazılmış kimin hattı olduğunu belirten notları bulunmaktadır. Sayısız hattatın yazı karakter özelliğini olağanüstü bir şekilde uzun yıllar hafızasında barındıran Okyay'ın bu küçük notları bizlere yazının kimlere ait olduğu konusunda yol göstermektedirler.⁷

⁶ Tuğrakeş Hakkı Bey (İsmail Hakkı Altunbezer), 1873 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin talebesi hattat İlmî Efendi'dir. Fatih Rüştiyesinde babasından nesih ve sülüs öğrendi. Sanayi-i Nefise Mektebine gitti ve buradan ressam olarak mezun oldu. Divan-ı Hümayun Kalemünde çalışırken Sami Efendi'den tuğra çekmesini öğrenerek de tuğrakeş oldu. Yine Sami Efendi'den divani, celi divani ve celi sülüs yazılarının inceliklerini öğrendi. Medresetü'l-Hattatin'de tuğra ve celi sülüs hocalığı yaptı. 1946 da vefat etti. (Prof. Dr. Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar* [İstanbul, 1999], s.178-182.)

⁷ Hattat Necmeddin Okyay'ın şahsi kitapları arasında olup değişik tarihlerde Topkapı Sarayı Müzesine satılmış pek çok yazma eser bulunmaktadır. Bunlardan ilki 25.02.1959 yılında satın alınan Baki'ye ait beyitlerin yazılı olduğu bir levhadır. 27.02.1961 yılında ise yüzü aşkın yazma eser Topkapı Sarayı Müzesine alınmıştır. Bu eserler incelendiği zaman Okyay'ın topladığı yazma eserlerin kalitesi ve çeşitliliği açıkça görülmektedir. Saray Kütüphanesi Yeni Yazmalar bölümünde 7139-7233 sıra numaralı ile kaydedilen ve bazı numaralarda bir kaç eserin birden bulunduğu bölümde Hattat Şeyh Hamdullah'a ait Kur'anlar, En'amlar, Osmanlı dönemi en seçkin hattatlarının kıt'aları, murakkaaları, levhaları ile hattat Sultanlara ait (Sultan II. Mahmud ve Abdülmecid) levhalar da bulunmaktadır. Ayrıca Bursalı Fahri'nin kaat'ı eserleri, Ali Üsküdarî imzalı yazı altlığı ve kuburlar ile ok ve yayı da sayabiliriz.

Ebruculuğu, Aherciliği

Osmanlıya özgü bir sanat dalı olan ebru ve ebruculuk Hezâr-fen Necmeddin Okyay'ın çalışmaları ile kendisine kadar üretilmeyen değişik desenlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Ebru kelimesi, Farsça "bulutumsu" kelimesi "ebru"nin Osmanlı dilinde değişmesi ve yumuşaması ile oluşmuştur. Ahşaptan yapılan bir tekne içine konulan, kitre zamkı ile yoğunlaştırılmış olan suyun yüzeyine Osmanlıda toprak boya olarak adlandırılan doğal boyalar serpilir. Bu boyalara istenilen şeklin verilmesi at kılından hazırlanmış bir fırça ile gerçekleştirilir. Son olarak da su yüzeyinde oluşan şekillerin üzerine kapatılan kağıdın kaldırılması ile ebru elde edilmiş olur. Ebru yapımında safra asitleri içeren sığır ödünün kullanılmasının amacı, boyaların birbirine karışmadan ayrı ayrı renklerini koruyabilmesini sağlamaktır.

Ravza-i Tarakki okulunu terkederek Üsküdar Özbekler Tekkesinde eğitim görmeye başlayan Necmeddin Okyay, ebru ustası olan Şeyh Ethem Efendi'den ebru da öğrenmiştir. Ancak ebruda hocasından öğrendikleri ile yetinmemiş ve yeni arayışlar ile kendisine kadar denenmemiş ebru desenlerinin yaratıcısı olmuştur. 1914 yılında açılan Medresetü'l-Hattatin'e yazı hocası olarak atanan Necmeddin Efendi, 1916 da aynı okulun ebru ve aher hocalığına da atanmıştır. Bu tarihte kendi deyimiyle "Ebruyu hem öğretip hem de öğrenirken" gelen istek üzerine çiçekli ebru, yazılı ebru gibi iki yeni desenin yaratıcısı ve isim babası olmuştur.⁸ Ressam Üsküdarlı Hoca Ali Rıza ile komşu olan Necmeddin Okyay'ın bu dostluk ve komşuluğu, hayal gücünün sınırlarını aşmasına, ebrularındaki renk uyumunun inanılmaz boyutlara ulaşmasına da vesile olmuştur diyebiliriz.

Bu gün gerek özel koleksiyonlarda gerekse Müzelerde Necmeddin Okyay'la bütünleşmiş olan yazılı ve çiçekli ebru örnekleri bulunmaktadır. Uzun yaşamı boyunca çok severek ürettiği ebruları onun, 1972 yılında 90 yaşında iken Üsküdar Yüksek Öğrenim ve Öğrenci Derneğince düzenlenen bir törenle takdir beratı verilerek onurlandırılmasını sağlamıştır.⁹

Necmeddin Okyay, Osmanlı yazı sanatının tamamlayıcıları olan âheri de Özbekler Tekkesindeki eğitimi sırasında öğrenmiştir. Bilindiği üzere hat sanatında ham kâğıt kullanılmazdı. Kalem kâğıt üzerinde

⁸ Derman, a.g.e., s.40.

⁹ Özönder, a.g.e., s.178.

kolayca hareketini sağlamak, mürekkebin kâğıt lifleri arasına dağılmasını önlemek ve de yapılan herhangi bir hatanın düzeltilmesini sağlamak âher sayesinde olurdu. Şap ile kestirilmiş yumurta akının kâğıt üzerine sürülmesi, kuruduktan sonra da mühre ile parlatılarak yazıma hazır hale getirilmesi işlemi olan aher işini, ince detayları ile bilen Okyay, yazdığı yazıların kâğıdını kendi elleri ile hazırlayan ender sanatçılardan biridir.

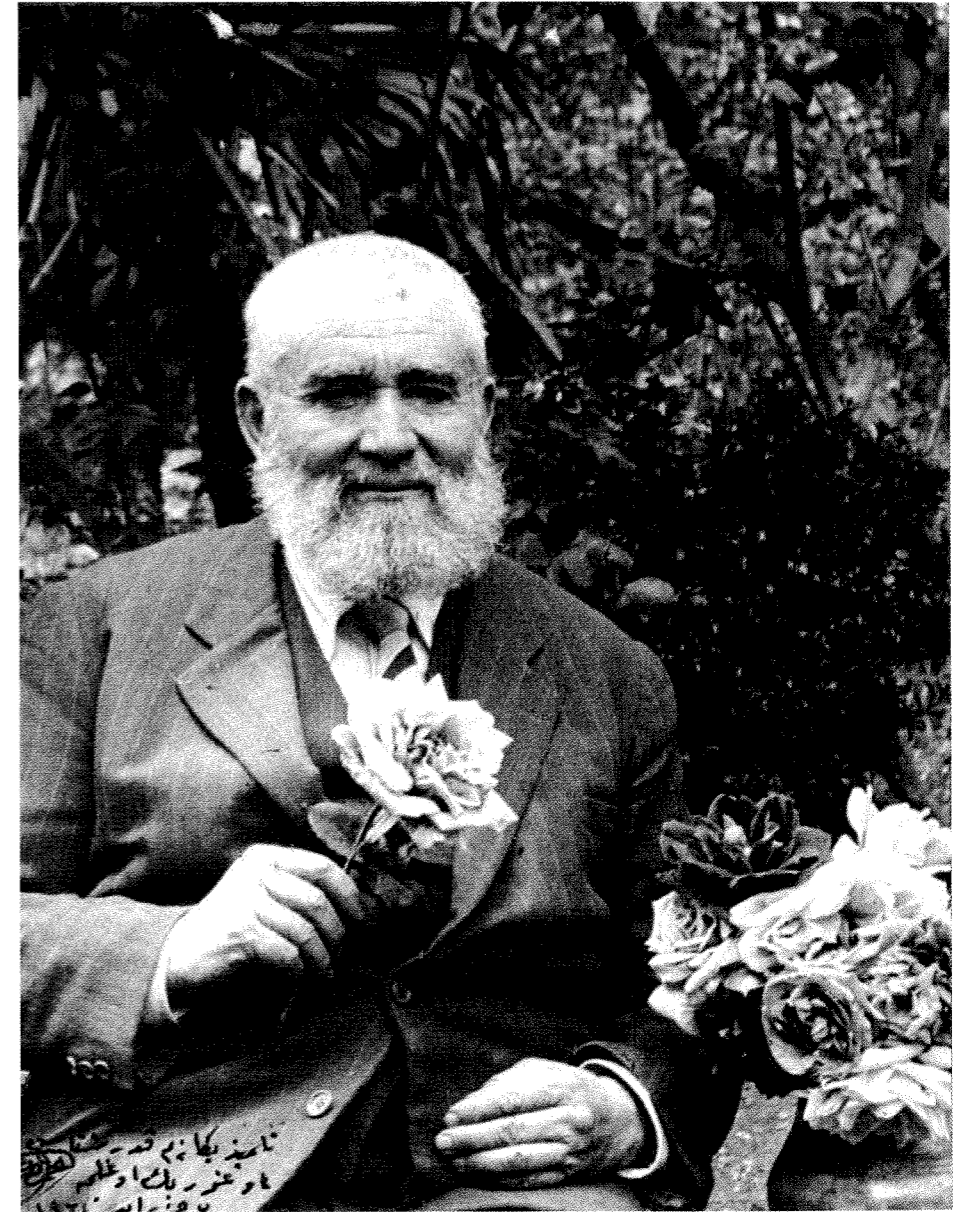
Bu arada eski usulle mürekkep yapımı da Vehbi Efendi'den öğrenen sanatçının yazı için gerekli tüm yardımcı sanatları da yakından tanıdığı, bildiği ve uyguladığını görmekteyiz. İnanıyoruz ki; aherini kendi hazırladığı kağıda, kendi elleriyle en kaliteli şekilde hazırladığı mürekkebi kullanarak yazmak ona en büyük zevki yaşatmıştır.

Ciltçiliği

Necmeddin Okyay'ın, 1925 yılında 42 yaşında iken eline geçen klâsik tarzda yapılmış 16–17. yüzyıl Osmanlı cilt kalıpları onun bitmek tükenmek bilmeyen öğrenme arzusuna yeni bir kapı açar: Ciltçilik.

Dönemin cilt ustası Bahaddin Efendi'den¹⁰ Osmanlı cilt sanatını öğrenmek üzere ders almaya başlayan Necmeddin Okyay kısa bir süre içinde “şemseli ciltler” olarak adlandırılan, klâsik Osmanlı ciltlerinin en güzel örneklerini vermeye başlamıştır. Bu dönemde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde yazma eser ciltlerinin onarımı ile uzun yıllar uğraşmıştır. Bu çalışma onun çok değerli ciltleri yakından incelemesine, yeni desen ve motifleri olağanüstü hafızasına kaydetmesine vesile olurken bir çok değerli kitabın onarılacak uzun yıllar sağlıklı bir şekilde yaşamasına sebep olmuştur. Hoca olarak hizmet verdiği Medresetü'l-Hattatın'ın 1925 yılında kapatılması üzerine aynı amaçla onun yerine açılan Hattat Mektebinde, onun da 1928 yılında kapanmasıyla Şark Tezyini sanatlar Mektebinde ve son olarak da 1936 yılından, yaş haddinden emekliye ayrıldığı 1948 tarihine kadar Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde cilt hocalığını sürdürmüştür. Necmeddin Okyay Terekesi ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesine gelen eserler arasında üzerlerindeki etiketlerden onun hocalığı ile cilt yapmayı öğrenen öğrencilerinin hazırladığı örnekleri ve kendi çalışmalarını incelemek mümkündür.

¹⁰ Bahaeddin Efendi, Türk tezhip sanatçısı ve mücellididir. Babası da mücellittir. Bir süre babasının Bayazıt'deki dükkanında çalışmış daha sonra İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Tezyini Türk Sanatları Bölümünde tezhip hocalığı yapmıştır. 1936–38 yılları arasında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde çalışmış, bazı levha ve kur'anların tezhiplerini yapmıştır. 1938 yılında vefat etmiştir. (*Büyük Larousse* [İstanbul, 1986], c.3, s.1207.)

Necmeddin Okyay, dillere destan gül bahçesinde. Resimde “ülmiz-i yegânem kadir şinas Uğur Bey oğluma, 3 Haziran 1961, Necmeddin” ibaresi var. (Fotoğraf: Ebrû üstadı Mustafa Düzgünman, 1948 civarı.)

Ok ve Yayıncılığı

Güzel sanatlara yatkınlığının yanı sıra spora da düşkün olan Necmeddin Okyay, ata sporumuz okçuluğu soyadı kanunu çıkınca kendisine soyadı alacak kadar çok sevmiştir: Necmeddin OKYAY. Okçuluk hevesi genç

yaşlarda başlıyan Okyay, 1904 yılında aynı zevk ve meraklara sahip, Özbekler Tekkesi Şeyhi Ethem Efendi'den birlikde ders alarak ebru öğrendiği çok sevgili arkadaşı Abdülkadir Efendi ile birlikte bu kez de okçuluk öğrenmek isterler. Bu amaçla da Sultan Abdülaziz'in okcubaşı olan Seyfeddin Efendi'ye giderek ondan ders almaya başlarlar. Okçuluğu bir spor olarak görmesinin ve çok başarılı atışlar yapmasının yanısıra ok ve yay yapımını da öğrenen, kendi kullandığı ok ve yayları hazırlayan Necmeddin Okyay, bu ata sporunun gündemde kalmasını, gençler tarafından da yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Vakıflar İdaresi tarafından 1922 ve 1940 yıllarında iki kez satışa çıkarılan İstanbul'da Sultanların menzil taşlarının bulunduğu Okmeydanı'nın satışlarını önlemiştir. Ancak zamana direnemeyen bu satış daha sonraki yıllarda gerçekleşmiştir.

Gülcülüğü

İslâmiyette Hazret-i Muhammed gül ile sembolize edilmiştir. Dini kitaplarda Hazret-i Muhammed anlatılırken gül olarak tasvir edilmiş, gülün rengi yanaklarını, kokusu kokusunu sembolize etmiştir. İslâmiyette böylesine ulvileştirilen gül ve gülcülük, Necmeddin Okyay'ın en büyük zevkleri arasında yer almıştır. Necmeddin Efendi gül yetiştirmeyi bir aşk haline getirmiş ve sevdikleri tarafından adı "Gül Çapkını" olarak anılmaya başlamıştır. Üsküdar Toygar Tepesindeki evinin bahçesinde küçük çapta başlayan bu merak, 400 değişik gül cinsi yetiştirmesi, bahçenin bir gülistana dönüşmesi ve bu konuda madalyalar kazanması derecesine varmıştır. Onun güle olan tutkunluğunun derecesini, tüm fotoğraflarda elinde bir gül demeti ile poz verdiğini görerek anlamak mümkündür.

Hocalığı

Necmeddin Okyay'ın üstün sanatçı kişiliğinin yanısıra belki de en önemli özelliği hocalığıdır. Değerli hattatların yetişmesinde büyük yeri olan Medresetü'l-Hattatin'in açılışından itibaren ebru ve aher dersleri ile görevlendirilmiştir. 1914 yılından itibaren hizmet verdiği Medresetü'l-Hattatin'in 1925 yılında kapatılması üzerine aynı amaçla onun yerine açılan Hattat Mektebinde, onun da 1928 yılında kapanmasıyla Şark Tezyini Sanatlar Mektebinde ve son olarak da 1936 yılından, yaş haddinden emekliye ayrıldığı 1948 tarihine kadar Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde cilt hocalığını sürdürmüştür. Resmi olarak sürdürdüğü bu görevlerine, Kanuni Sultan Süleyman Mektebi rik'a hocalığı, Erenköy

Bostancı Kız ve Erkek Numune Mektepleri Yazı hocalığını da ilave edebiliriz.

Üsküdar Toygar tepesindeki evi hat sanatına ilgi duyan öğrencilere her zaman açıktı. Özellikle en yakınları olan üç oğlu da hat sanatı ile uğraşmışlardır. Ancak bunların arasında müstesna bir kabiliyete sahip olan, ebru, cilt ve tezhipte çok değerli eserler veren Sami Bey, ne yazık ki genç yaşta vefat etmiştir.¹¹

Hat sanatı dalinde yetiştirdiği öğrencileri arasında Eczacı Uğur Derman, Ali Alparslan, Numan Batur, Mesud Kaçaralp, Sadi Belger, ve Bekir Pekten'i sayabiliriz.

Gerek Medresetü'l-Hattatin'de, gerekse Güzel Sanatlar Akademisinde sayısız öğrenciye, ebru, cilt dersi veren Okyay'ın cilt sanatı konusunda yetiştirdiği öğrencileri arasında Emin Barın, oğlu Sacit Okyay, ebru sanatında ise Mustafa Düzgünman da vardır.¹² Ancak bu isimlerin yanında hat sanatına ve onun tamamlayıcısı olan cilt, ebru, mürekkep yapımı, aher ve ebru gibi diğer tüm sanat dallarında birşeyler öğrenmek isteyen herkese kapısı açık olan ve tüm bilgi birikimini aktarmak için her türlü çabayı harcayan Necmeddin Okyay, öğrenmek isteyen hiç bir kimseyi geri çevirmemiştir.

Necmeddin Okyay, 93 yaşında kısa bir hastalık döneminden sonra 5 Ocak 1976 pazartesi günü vefat etmiştir. Onun vefatı ile klâsik Türk kitap sanatlarında çok önemli bir sayfanın kapanmasına üzüntü ile tanık olmaktayız.

Doğumundan, ismini almasına, eğitimi sırasında geçirdiği evrelerden, her konuda üstadlığına, hocalığından öğrencilerine kadar yaşamını, kısıtlı bilgilerle aktarmaya çalıştığımız Necmeddin Okyay'ın, tanıdığı sayısız bilim adamı ve bunlarla ilgili anılarını hem bildiklerini aktarmak hem de onlarla ilgili hatıralarını nüktedan bir tarzda anlatmak özelliği, çevresindekilerin onun sohbetine doyamadıkları bilgi alışverişleri şekline gelmesine sebep olmuştur. İnanıyoruz ki onun biyografisi, kendisini yakından tanıyan, ondan ders alan, sohbet

¹¹ Sami Efendi, Necmeddin Okyay'ın ortanca oğludur. 1910'da dünyaya geldi. Ebruculuğu babasından öğrenen Sami Okyay, oyma, hâk, lâke, ve şemse tarzı ciltlerde gerçek bir sanatkârdı. Şark Tezyini Sanatlar Okulunda öğretim üyesi iken 1933 yılında peritonitten vefat etmiştir. (Derman, a.g.e., s.48.)

¹² Mustafa Düzgünman, Necmeddin Okyay'ın yeğeninin oğludur. 1920 yılında Üsküdar'da doğdu. Dayısından öğrendiği ebru sanatını 1941 yılından vefatına kadar gerçek anlamda sürdürmüştür. 1990'da vefat etmiştir. (Derman, a.g.e., s.49.)

Resim 3: Sülüs ve nesih hat ile yazılmış, “Yarabbim kolay eyle, güç eyleme hayırla tamamına erdir” anlamındaki dua ile başlayan ve harflerin yazılışına gösteren kıt’a. Eser, Necmeddin Okyay’ın ebruları ile bezenmiştir. (TİEM 4541)

toplantılarında bulunan öğrencileri yazdıkları takdirde çok daha ince özellikleriyle bilinecektir.

Yukarıda kısa özgeçmişi, şahsi özellikleri ve sanatsal yanını kısaca vermeye çalıştığımız Necmeddin Okyay’ın bugün sadece Müzemizde değil, özellikle Mimar Sinan Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümünde (eski Güzel Sanatlar Akademisi) ve Topkapı Sarayı Müzesi ile bir çok özel koleksiyonda eserleri bulunmaktadır.

Hattat Necmeddin Okyay’ın, 1978 yılında satınalma yoluyla Müzemiz Yazma Eserler Kütüphanesine kazandırılmış olan kitaplarını kısaca şöyle gruplandırabiliriz.

Kendisi ile ilgili eserler

Okyay’ın, nesih ve sülüs icazetnamesi ile celi divani yazıda aldığı icazetnamesi, bize hattatın sanatındaki geçişini ve hocalarını

Resim 4: Hattat Hafız Osman’ın sülüs harf ve harf birleşmelerini gösteren kıt’alarından oluşan Hicrî 1101 (1689-90) tarihli murakkaası. (TİEM 4427)

belgeleriyle tanıtmaktadırlar. Bu iki eser, Necmeddin Okyay’la ilgili önemli başyapıtlardır. (TİEM 4512 a,b)

Kendi icazetnamelerinin yanısıra 13 adet değişik hattata ait icazetname de Okyay kolleksiyonu ile birlikte Müzemizce satın alınmışlardır.

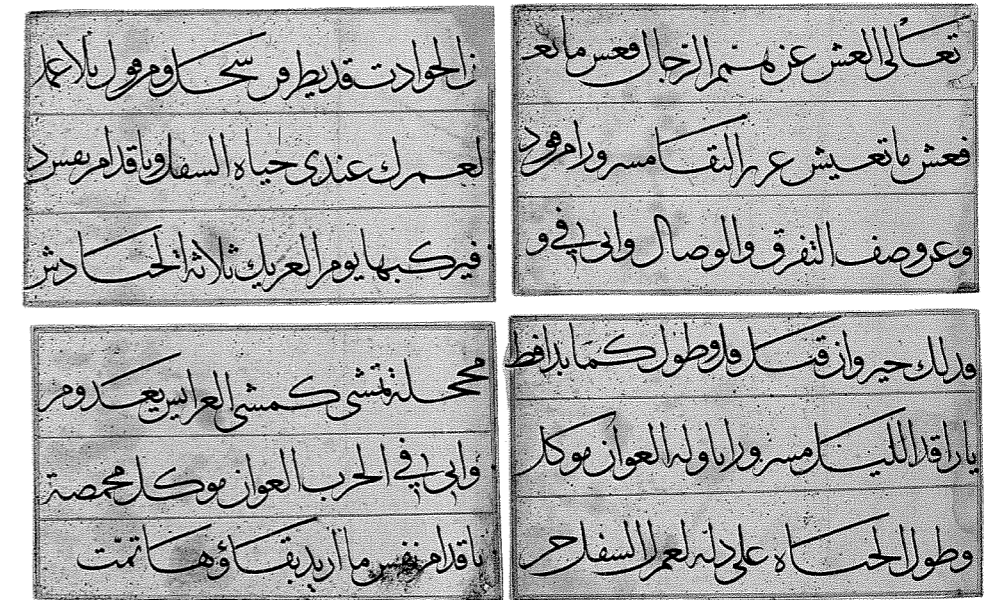
Resim 5: Hafız Osman'ın sülüs ve nesih hat ile yazılmış hadislerden oluşan Hicri 1095 (1684) tarihli murakkaası. (TIEM 4428)

Kıt'alar ve Murakkaalar

Koleksiyonun büyük bir çoğunluğunu kıt'a ve murakkaalar oluşturmaktadır. Bunlar genellikle 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı hattatlarının eserleridir. Bilindiği üzere kıt'alar, genellikle sülüs hatla yazılmış bir besmele ile başlayıp bir hadis, bir kelâm-ı kibar veya bir duanın nesih hatla yazılması ile son bulan yazılardır. Ancak kıt'alarda Kur'an'dan ayetlerin veya özellikle talik hatlı olanlarda şiirlerin yazılması adet olmuştur. Ayrıca harf çalışmalarını gösterir kıt'alar da bulunmaktadır. Hat dersine ilk defa başlayanlarca yazılması gelenek olan ve Türkçe "Yarabbim, kolay eyle, güç eyleme, hayırla tamamına erdir" anlamına gelen dua ile başlayan kıt'alar da vardır. Okyay koleksiyonundaki kıt'alar arasında buna örnek olarak maalesef kime ait olduğu belli olmayan TIEM 4541 numara ile kayıtlı olan eseri örnek olarak verebiliriz.

Resim 3

Murakkaalar ise kıt'aların bir araya getirilerek bazen kitap, bazen de körüklü olarak ciltlenmeleri ile oluşan yazı albümleridir. Okyay koleksiyonunda ciltli veya ne yazık ki ciltleri eksik olan bir çok murakkaa bulunmaktadır. Bunlar arasında Hafız Osman'ın (1642–1698) 1689 tarihli sülüs harf çalışmalarını gösterir murakkaasını (TIEM 4427), yine Hafız Osman'ın 1684 tarihli hadislerden oluşan murakkaasını (TIEM 4428), Mehmed Es'adü'l-Yesari'nin (?–1798) 18 kıt'adan oluşan talik harf

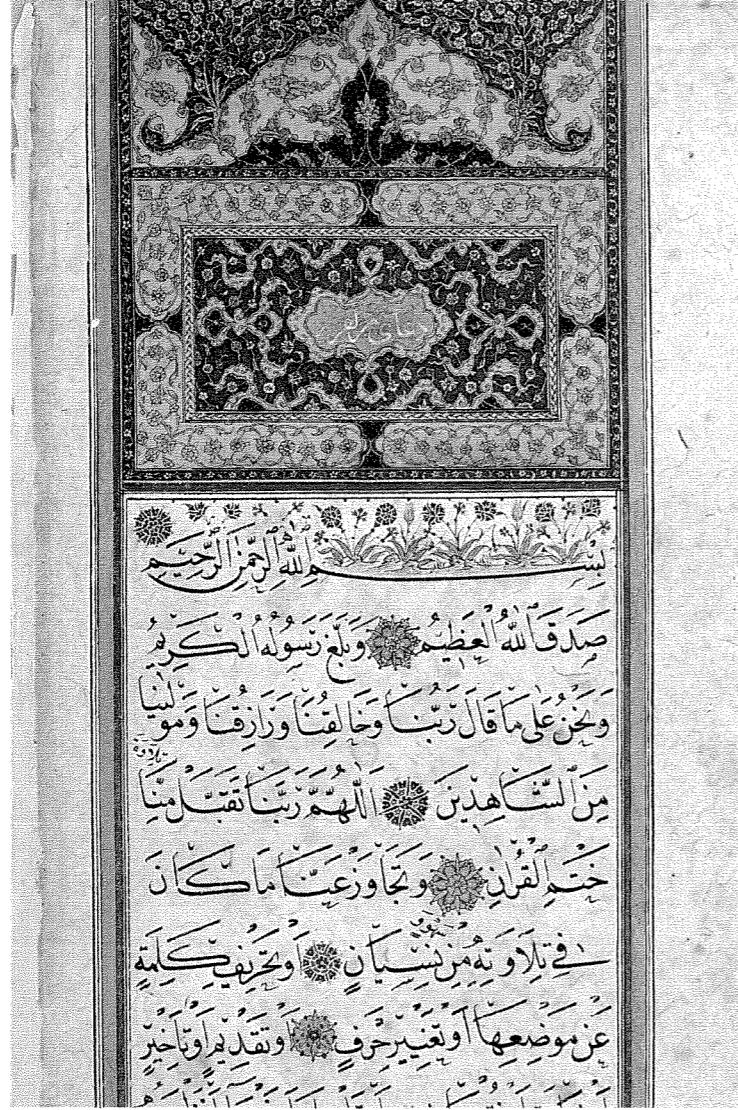
Resim 6: Mahmud Celâleddin'e ait olduğu arkasına Necmeddin Okyay tarafından yazılmış sülüs hatlı çalışmalarını gösterir kıt'alar. (TIEM 4453 a,b,c,d)

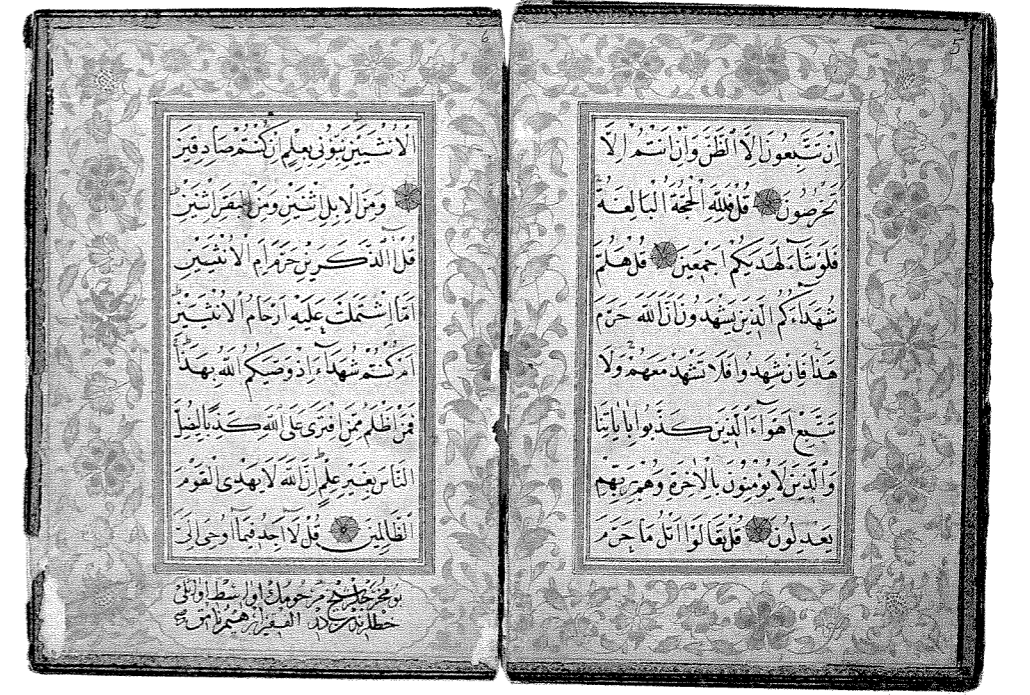

Eyyubi'ye (1619?-1686), bir diğeri de Yedikuleli Seyyid Abdullah'ın (1670-1731) öğrencisi İbrahim bin Süleyman'a aittir. (TİEM 4431 ve 4445)

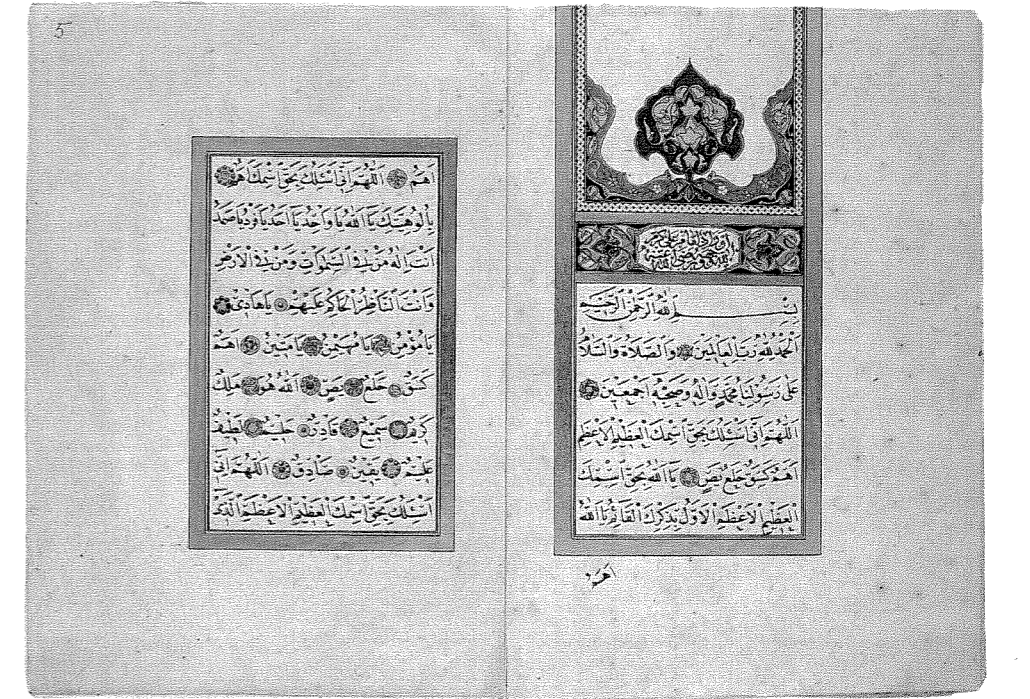
Kur'an cüzleri arasında ise Derviş Ali'nin (?-1716) 1701 tarihli En'am suresini ve 1762 tarihli Sarıgez katibi Mustafa'nın hattı olan Amme cüzünü sayabiliriz. (TİEM 4429)

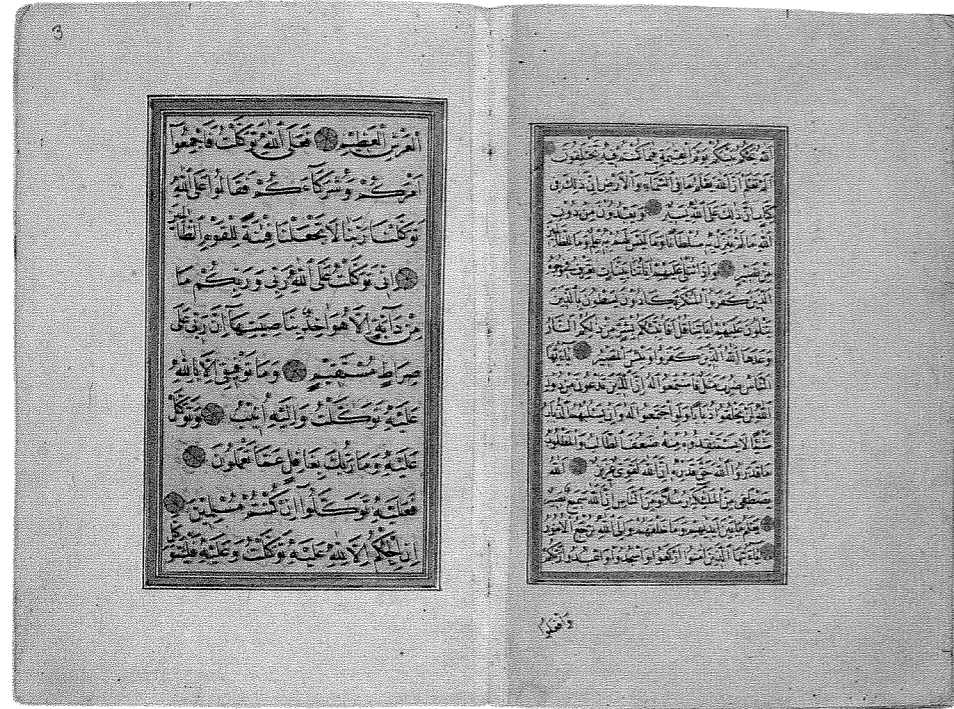
Resim 10: Ferhat Paşa tarafından yazılmış Hatim Duası. Duanın serlevha tezhibi Karamemi tarafından yazılmış olmalıdır. İstanbul, Rebiyülevvel (Aralık 1557) tarihlidir. (TİEM 4416)

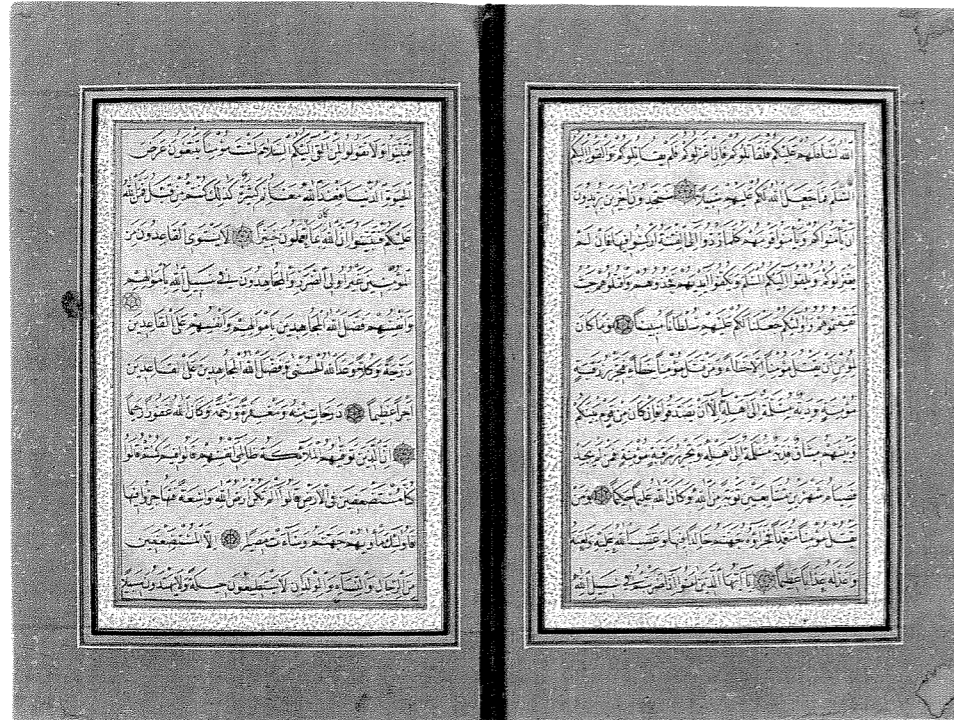
Resim 11: Dua Kitabı'ndan bir bölüm. Hattat Şeyh Hamdullah'ın yazısı olduğu son kısımdaki İbrahim Namık'ın "Bu mahreçler Şeyh merhumun evâsıt-ı evveli hatlarından" yazısı ile tasdik edilmiştir. (TİEM 4419)

Resim 12: Hattat Hasan Rıza tarafından yazılmış Hicri 1327 (1909) tarihli dua mecmuası. (TİEM 4418)

Resim 13: Her sayfasında değişik ölçüde nesih hat kullanılarak yazılmış Kur'an sayfalarının bir araya getirilmesi ile oluşan örnek albümü. (TİEM 4434)

Resim 14: Nesih hat ile yazılmış örnek Kur'an sayfaları. Yazının arka yüzünde "Şeyh'e ait olduğunu" belirten not vardır. (TİEM 4485)

Koleksiyondaki dua kitapları ise gerek hattatları gerekse tezhipleri ile hat sanatının en özgün eserleridir. Sayıları onüçü bulan bu dua kitaplarını, Ferhat Paşa'nın (?-1574) Yeniçeri Ağası iken yazdığı ve tezhibini 16. yüzyıl tezhip sanatında bir ekol yaratan Kara Memi'nin yaptığı 1557 tarihli Hatim Duası (TİEM 4416), Şeyh Hamdullah'ın iki dua mecmuası (TİEM 4419-4426), Mustafa Rakım'ın (1758-1826) 1762 tarihli içinde Kur'an sureleri ve belli günlerde okunacak duaların yer aldığı mecmuası (TİEM 4430), Hasan Rıza'nın (1849-1920) 1911 tarihli eseri ile örnekleyebiliriz. (TİEM 4418)

Resim 14

Koleksiyonun belki de en ilginç bölümü Kur'an sayfalarıdır. Bu Kur'an sayfaları genellikle tek veya karşılıklı olarak yazılmışlardır. Arkalarında yazı yoktur. Sayfa kenarları cetvellidir. Karşılıklı iki sayfaya yazılmış olanlarda her iki sayfanın yazı ölçü ve karakteri farklıdır. Sayfaların arka yüzlerine karton konulmak sureti ile sert olmaları sağlanmış, koruma altına alınmışlardır.

Bu tarz Kur'an sayfaları hattatlarca yazacakları Kur'anlar için örnek olarak yazılmış olmalıdırlar. Kendilerinden sonra gelen hattatlara da yol gösteren ve örnek olan bu sayfaların içinde Mustafa Dede ve Şeyh Hamdullah'a ait olanlar da bulunmaktadır. (TİEM 4434, 4485, 4557 v.s.)

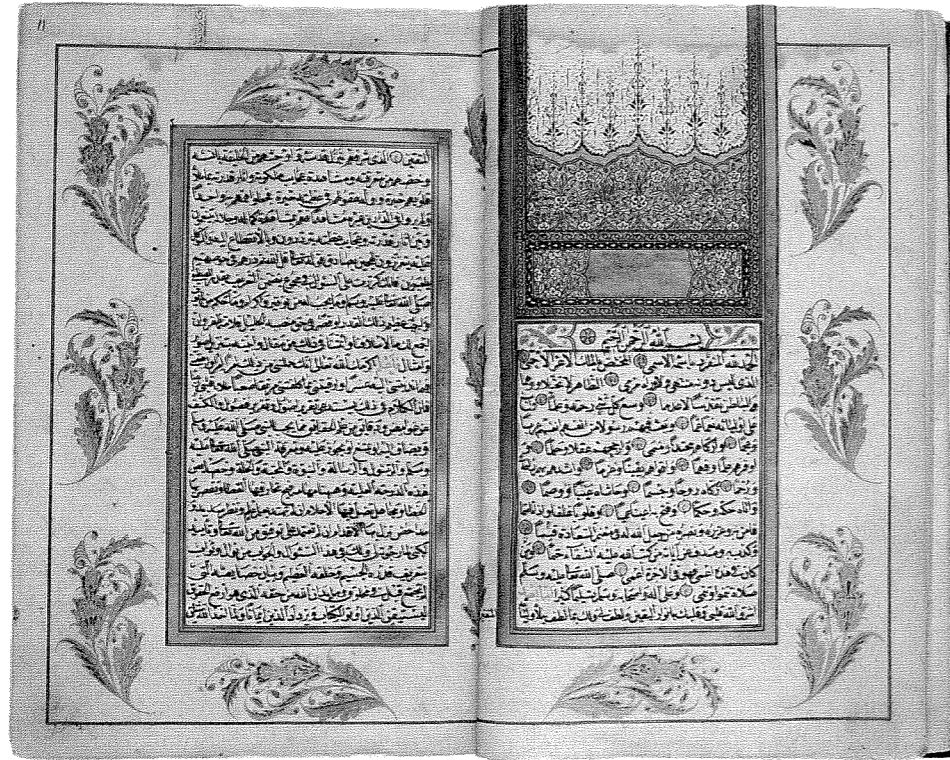
Resim 15

Necmeddin Okyay'ın toplama, biriktirme ve bunlardan en iyi şekillerde yararlanma yani koleksiyonculuk özelliğine en iyi örnek, konuları değişik olan pek çok kitabı kütüphanesinde buldurmuş olmasıdır. Bunlar arasında İslâm ve Osmanlı Tarihini içeren kitaplar, İslâmiyetin vecibeleri ve tarikatlarla ilgili kitaplar, Gurrane ve Ruznameler, ilim ve alimlerle ilgili olanlar, Kâbe ve vakit ilimlerini konu eden eserler ile okçulukla ilgili eserlerin yanısıra güneş yüksekliği ve zaman ölçümünde kullanılan cetveller de bulunmaktadır.

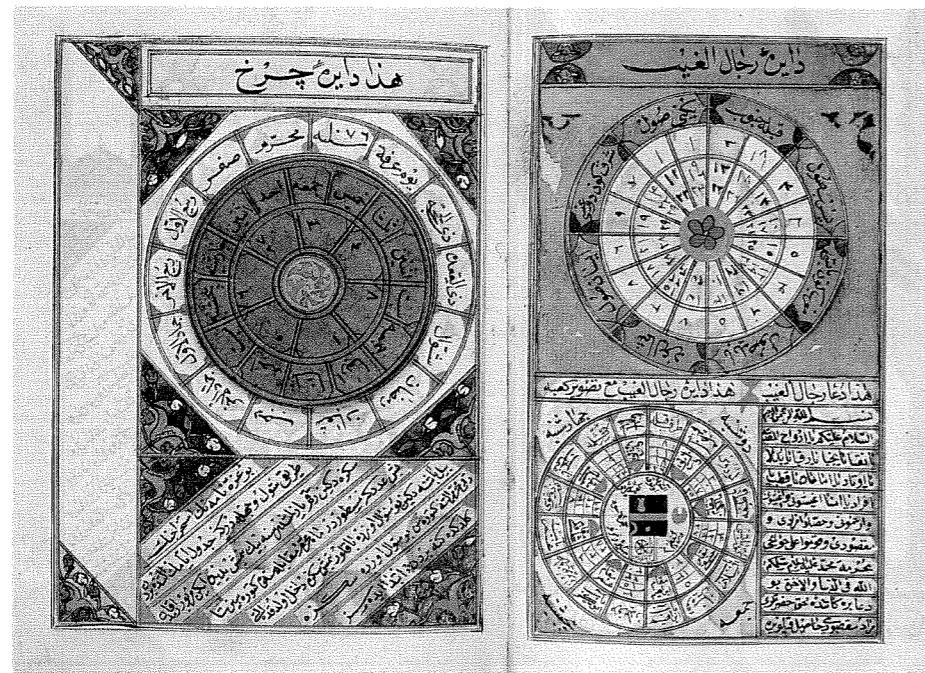
Resim 15

Okyay pek çok edebi eseri de kütüphanesinde buldurmuştur. Bunlar arasında İran'da Safevi'ler döneminde 17. yüzyıl başlarında yazılan Hafız Divanı'nı, 25 Ağustos 1570 tarihinde Mekke'de tamamlandığını hatimesinden öğrendiğimiz Türkçe Yusuf ile Züleyha'yı (TİEM 4470), Baki Divanı'nı, son dönemde yazılmış Türkçe şiir mecmualarını, Divan-ı Fitnat, Divan-ı Nakşi'yi sayabiliriz.

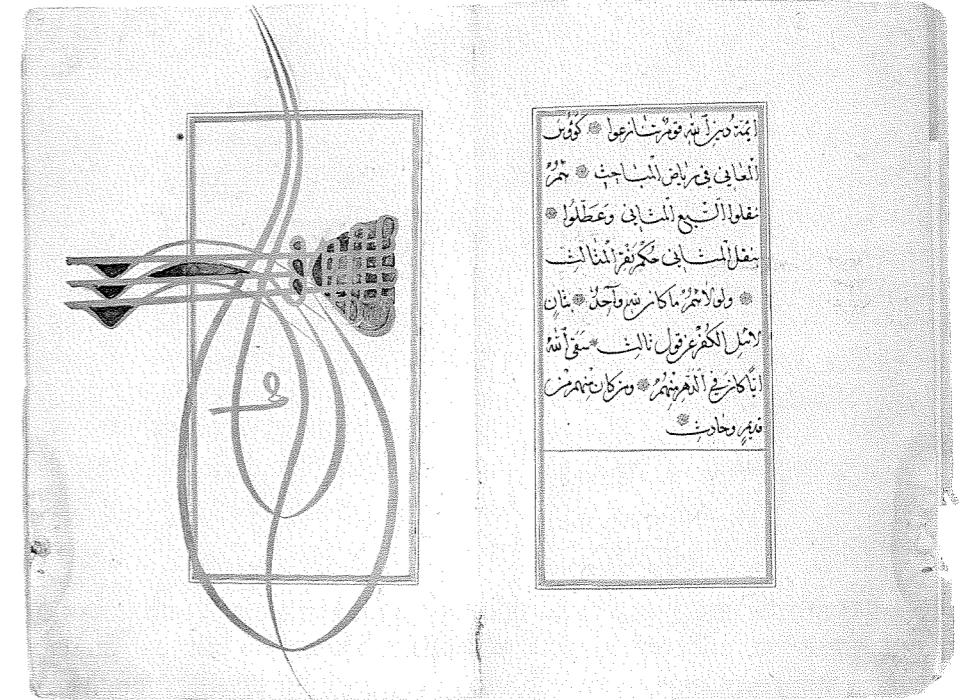
Kitaplar arasındaki belki de en farklı grub vakfiyelerdir. Ne şekilde koleksiyona geldiği konusunda bilgimiz olmayan bu vakfiyeler arasında Ekim 1600 tarihli, Sultan III. Mehmed'in hatt-ı hümayunu ve tuğrasını taşıyan vakfiye (TİEM 4482) ile hattat Mahmud Celâleddin tarafından yazılmış 26 Temmuz 1786 tarihli Gelibolu Baruthanesi Nazırı

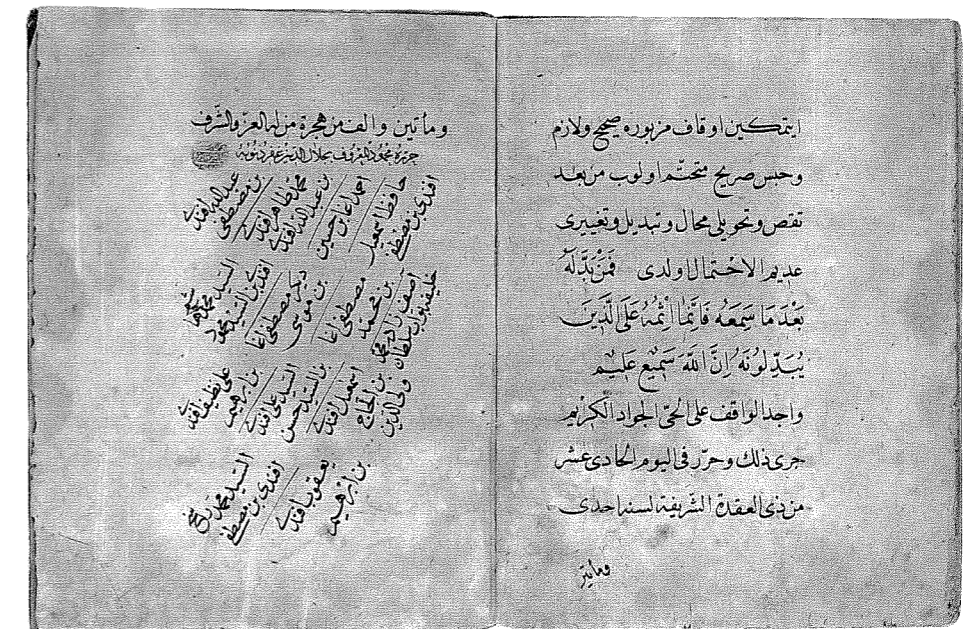
Resim 15: Şifa-ı Şerif. Hicrî Şevval 1167 (Temmuz 1754) tarihli. (TİEM 4440)

Resim 16a: Mecmua-i Gurrane ve Ruzname. 18. yüzyıl sonu. (TİEM 4477)

Resim 17: Sultan III. Mehmed Vakfiyesi. Rebiyülahir 1009 (Ekim 1600) tarihli. Vakfiyede, sultanın tuğrası ve "Makbul-ı hümayunum olmuştur, kimesne dahl eylemeye" yazılı hatt-ı hümayunu vardır. (TİEM 4482)

Resim 18: Gelibolu Baruthanesi nazırı Seyyid Abdülkadir Efendi'nin vakfiyesi. Hicrî 10 zilkade 1201 (26 Temmuz 1786) tarihli. Vakfiye metni Mahmud Celâleddin tarafından yazılmıştır. (TİEM 4480)

Resim 17-18

Seyyid Abdülkadir Efendi'nin vakfiyesi belki de en ilginç olanlardır (TIEM 4480).

42 yaşında tesadüfen eline geçen şemseli Osmanlı ciltlerini gördükten sonra cilt sanatını öğrenen Necmeddin Okyay'ın Türk ve İslâm Eserleri Müzesine alınan eserleri arasında ciltler de bulunmaktadır. Ciltlerin bazıları tam bazıları ise miklep veya tek kapak şeklindedir. Necmeddin Okyay'ın Hattat Mektebinde hoca olarak ders verdiği döneme ait olan bazı ciltlerin içindeki etiketlerde "Hattat Mektebi" yazısı ve numaralar ve hattâ numune olduğunu gösterir "Numunedir" yazıları bulunmaktadır.

Resim 19

Klâsik şemseli Osmanlı cilt örneklerinin yanısıra lâke ve halkâr yapılarak desenlendirilmiş cilt örnekleri içinde "Hacı Dede" imzalı (TIEM 4566) olanlar da bulunmaktadır.

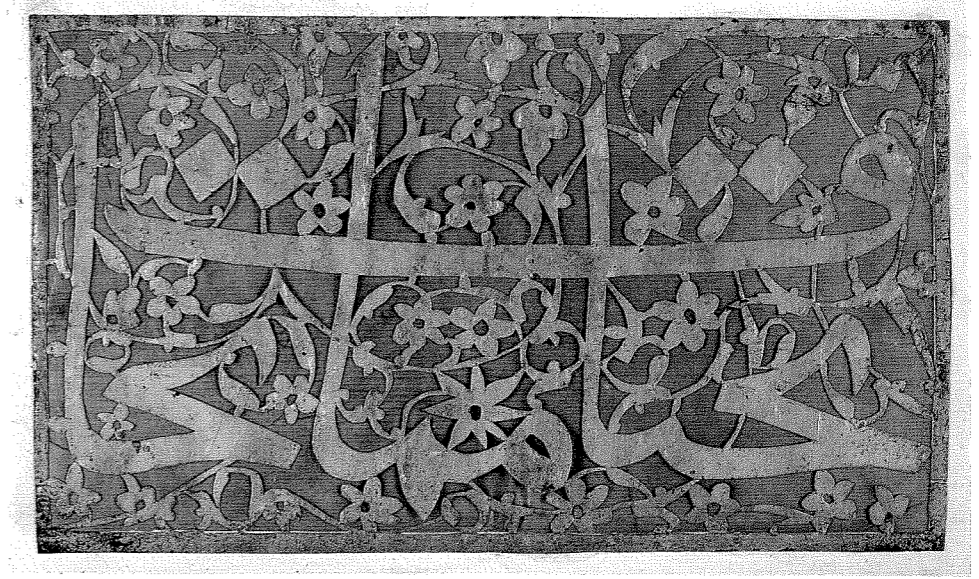
Resim 20

Osmanlı ciltçiliği konusunda çalışmak isteyenlere ışık tutacağına inandığımız bu cilt örnekleri, Necmeddin Okyay'ın cilt çalışmalarını içermesi yanısıra Osmanlı ve İran cilt örneklerini bir arada buldurması, cilt yapım aşamalarını göstermesi açısından önemlidir.

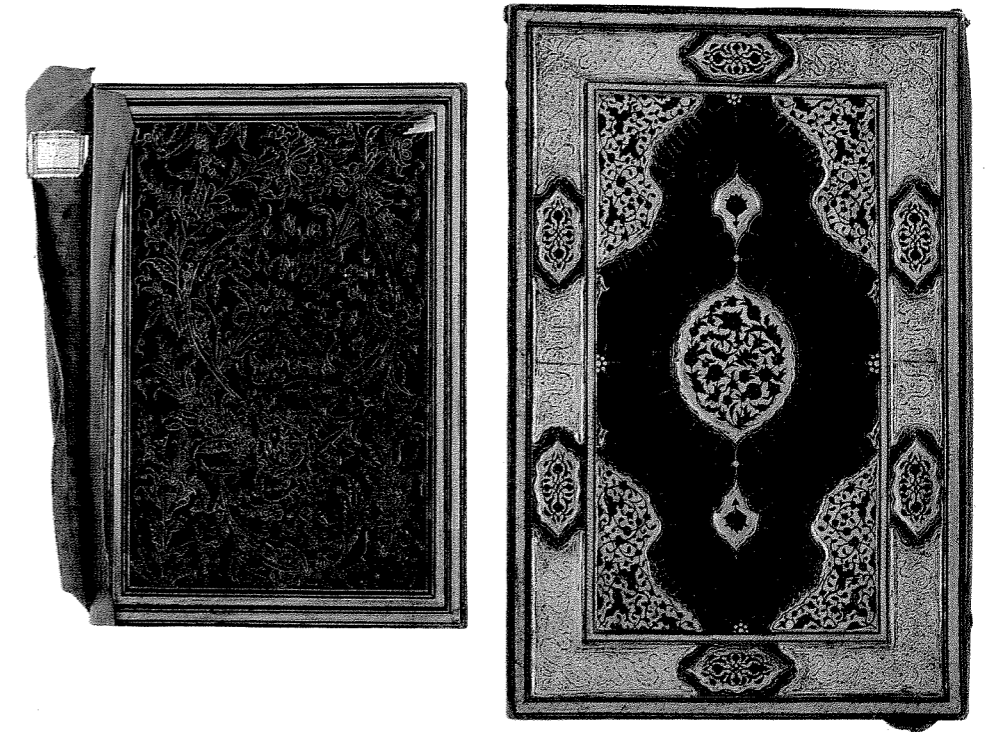
Resim 21-22

Yukarıda kısa bilgiler vererek gerek özgeçmişini, gerekse 1978 yılında Türk ve İslâm Eserleri Müzesine alınan kütüphanesini tanıtmaya çalıştığımız Hezarfen Hattat Necmeddin Okyay için yazılacak çok şeyler olduğuna inanıyoruz. Okyay hakkında yapılacak araştırmaların, kendisini yakından tanıyan, ondan ders alan, sohbetlerinde bulunan öğrencileri tarafından yapıldığı takdirde pek çok bilgi ve anıyı da gün ışığına çıkaracağını inanıyoruz.

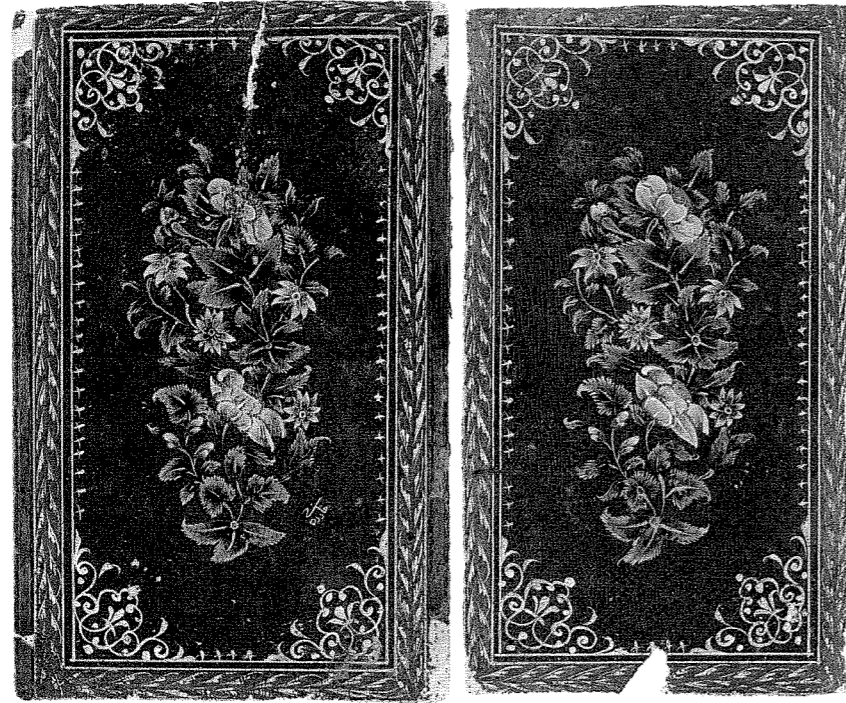
Bu yazı ile, Necmeddin Okyay'ı rahmetle anmak, onu ve eserlerini bir kez daha gündeme getirmek, öğrencilerinden kendisine en yakın olduğuna inandığımız Sayın Uğur Derman'a Müzemize kazandırdığı eserlerden dolayı şükranlarımızı iletmek istedik. Ayrıca, bir hattatın kütüphanesinde bulunan eserleri kısa bilgilerle tanıtmayı, onun yetişmesine vesile olan kitapların Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde bulunduğunun, bu malzemenin çalışmak isteyen tüm araştırmacılara açık olduğunun bilinmesini istedik.

Resim 16b: Kaat'ı yazı. Mecmua-i Gurraname ve Ruzname adlı eserden. 18. yüzyıl sonu. (TIEM 4477)

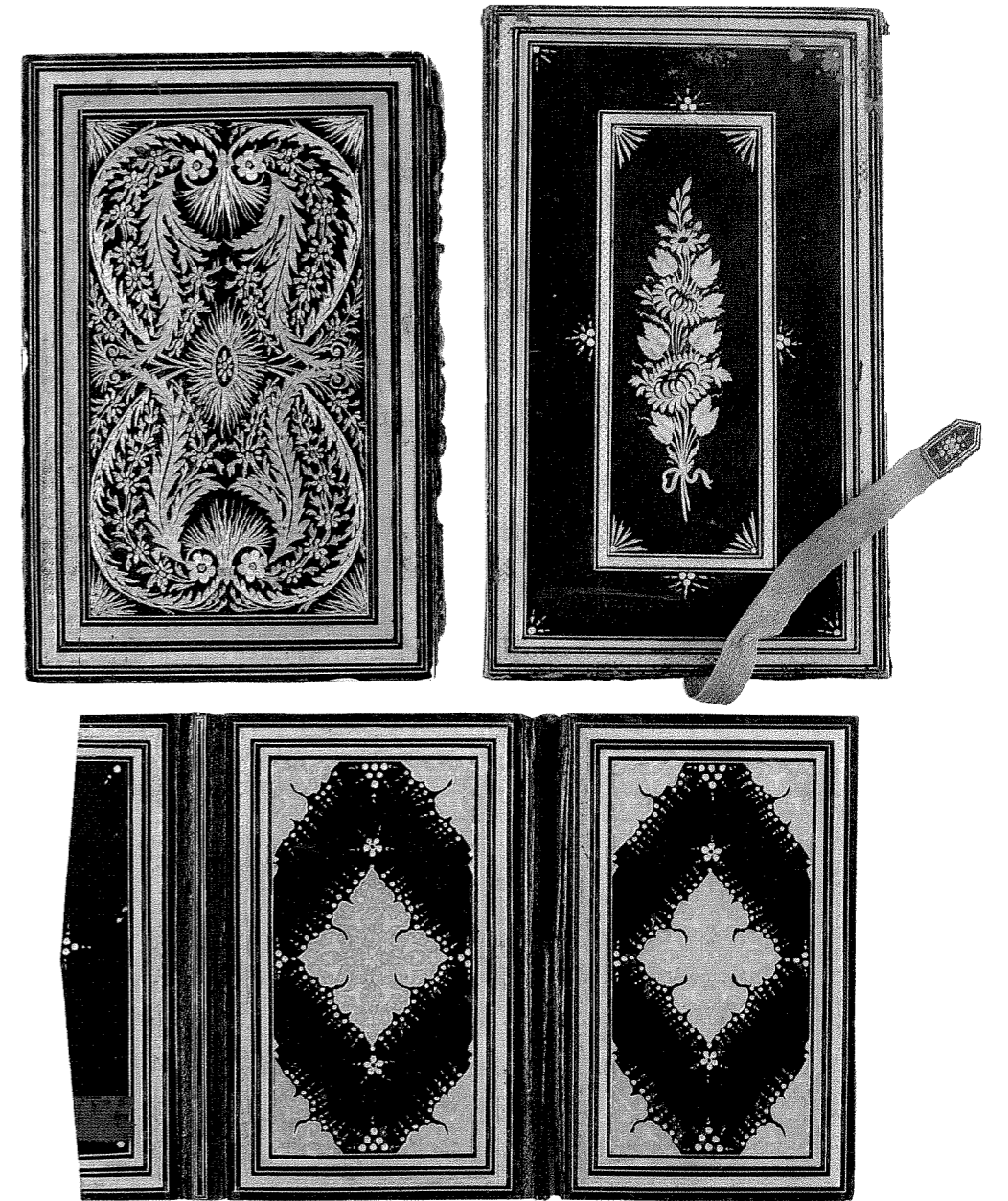
Resim 19: Hattat Mektebinde yapılan 25 numaralı ve numune olduğu etiketinde belirtilmiş olan cilt kapakları. (TIEM 4582, 4587)

Resim 20: Hacı Dede imzalı lâke cilt. (TİEM 4566)

Resim 21: Ebru cilt. Şemsesi ve salbekleri deriden olup altın yıldız rumilerle bezenmiştir. (TİEM 4579)

Resim 22: Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı dönemi cilt ve cilbent örnekleri. (TİEM 4573, 4574, 4575)

Resim 23: Yazı Levhası. Celî sülüs hatla istifli olarak “Allahın yardımı senin üzerine olsun” mealindeki Arapça cümle yazılmıştır. Mustafa Rasih hatti, Hicri 1246 (1831) tarihli. (TIEM 4561)

A Collection of Thirteenth-Century Illustrated Hajj Certificates

Şule Aksoy and Rachel Milstein

In 1893, during the reconstruction works undertaken after a devastating fire, a large collection of written documents was found in the Umayyad Mosque of Damascus. The thousands of parchment and paper leaves and scrolls, mostly in fragmentary condition, which had suffered from heat and humidity, were sent by the Ottoman administration, then in control of Syria, to be treated in İstanbul. There they remained, being kept in the Museum of Turkish and Islamic Art (TIEM).

In 1963 and 1964 the French scholars Janine Sourdél-Thomine and Dominique Sourdél were invited to examine this material, and they consequently published a preliminary report on the collection, and a series of studies, mainly of a historical nature.¹ According to their classification, the treasure consisted of fragmentary Qur’ans, collections of prayers, juridical and theological texts, pilgrimage certificates, profane literature such as grammars and poetry, personal documents, medical prescriptions, and talismanic papers.

The Earliest Hajj documents, which date to the Seljukide and Bouride periods (from the eleventh to the late twelfth centuries) were published in full, with a detailed description and a historical study of each document, including the text in Arabic and in French translation.² This

¹ The first, preliminary description of the collection is in Janine Sourdél-Thomine and Dominique Sourdél, “Nouveaux documents sur l’histoire religieuse et sociale de Damas au Moyen-Age, *Revue des Études Islamiques* 32 (1964), pp. 1–25. These were followed by a series of papers of a historical nature.

² D. Sourdél and J. Sourdél-Thomine, “Une collection médiévale de certificats de pèlerinage à la Mekke conservés à İstanbul. Les actes de la période seljoukide et